

TÜRK-BULGAR İLİŞKİLERİ VE TÜRK AZINLIK (1923-1934)¹

Prof. Dr. Dilek BARLAS²

Doç. Dr. Yonca KÖKSAL³

ÖZET

Bu bildiri 1923-1934 yılları arasında Türkiye ile Bulgaristan'ın ilişkilerini ve bu ilişkilerin Bulgaristan'daki Müslüman ve Türk azınlık üzerindeki etkilerini tartışmaktadır. Bu amaçla farklı ülkelerin arşivleri ve dönemin gazeteleri incelenmiştir. 1920'lerin ikinci yarısında iki ülke arasında diplomatik ilişkiler kurulduktan sonra Ankara ve Sofya azınlık sorununun ilişkilerinin gelişimini sınırlamaması için çaba sarf etmiştir. İki ülke arasında ilişkiler iyi olduğunda Bulgaristan'daki Türk azınlığın konumu bu ilişkilerin niteliğini ve yönünü pek etkilememiştir. Öte yandan ikili ilişkiler kötüye doğru gittiğinde Bulgar hükümeti Türk azınlığa baskı yapmaya başlamıştır. Ayrıca diğer Balkan ülkelerinin bölgesel ve uluslararası ilişkilere tepkileri Türk-Bulgar ilişkilerini etkilemiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Bulgaristan, Azınlıklar, Dış İlişkiler, Balkanlar

TURKISH-BULGARIAN RELATIONS AND THE TURKISH MINORITY (1923-1934)

ABSTRACT

This paper studies relations between Turkey and Bulgaria during the years 1923–1934 and its effects on the Turkish minority living in Bulgaria. It brings international, national and community level dynamics together in an attempt to show how Bulgarian-Turkish relations affected the conditions of the Turkish minority. After the establishment of the diplomatic relations between the two states, Ankara and Sofia endeavored to constrain deliberately the influence of the minority issue on these relations. Consequently, this presentation argues that the Turkish minority in Bulgaria constituted rarely a factor in its own right that could influence the nature and the direction of the two countries' bilateral relationship. However, the Bulgarian government started exerting pressure on the Turkish minority, when bilateral relations showed signs of deterioration. Additionally, this paper demonstrates the impact of regional and international developments on Turkish–Bulgarian relations that made minorities vulnerable to ebbs and flows in bilateral relations.

Keywords: Turkey, Bulgaria, Minority, Foreign Relations, The Balkans

¹ Bu Makale 21-23 Ekim 2017 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenen ASEAD II. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildiri geliştirilmiştir.

² Koç Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, dbarlas@ku.edu.tr

³ Koç Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, ykoksal@ku.edu.tr

GİRİŞ

Bu çalışmada, diplomatik ilişkilerin devletlerin azınlık politikalarını nasıl etkilediği konusu Bulgaristan'daki Müslüman ve Türk azınlık örneği bağlamında incelenmiştir. 1923-1934 yılları arasında iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin iyileştiği ve görece kötüye doğru gittiği dönemlerdeki Bulgar hükümetinin Türk azınlığa yaklaşımındaki değişimleri sorgulamaktadır. Bu amaçla hem birincil hem de ikincil kaynaklar kullanılmıştır. İki ülke arasındaki ilişkiler incelenirken Türk, İtalyan, İngiliz ve Amerikan arşiv belgelerinden faydalanılmıştır. Bulgaristan'daki Türk basını da Türk azınlığın Bulgar devletine ve uluslararası değişimlere tepkilerini anlamak için kullanılmıştır. Bunların arasından sadece *Rehber* gazetesi 1928 ve 1935 yılları arasında süreli olarak yayınlanmıştır. Bu sebeple en çok yararlandığımız gazete *Rehber* olmuştur.

Bu amaçla, Türk-Bulgar ilişkilerini üç dönemde inceleyeceğiz. Birinci dönem, ümit veren başlangıç diye nitelendirdiğimiz 1923-1928 yılları arasındadır. İkinci dönem, 1929 dünya ekonomik krizinin etkisini Türkiye ve Bulgaristan'da da gösterdiği dönemdir. İncelediğimiz üçüncü dönem ise milliyetçilik, bölgecilik ve revizyonizmin iki ülkeyi de etkilediği 1930'dan 1934'e kadar olan dönemdir.⁴

1. ÜMİT VEREN BAŞLANGIÇ: 1923-1928

Türkiye Cumhuriyeti ilan edildikten hemen sonra resmi diplomatik ilişkileri olmasa da, Bulgaristan'ın toprak talebinde bulunmadığı Balkanlar'daki tek ülke Türkiye idi. Osmanlı Devleti ve Bulgaristan I. Dünya Savaşı'ndan mağlup çıkmalarına rağmen Türkiye Cumhuriyeti savaştan sonra imzalanan Sévres Antlaşması'nı revize ederek kurulmuştu. Oysa Bulgaristan savaş sonu imzaladığı Neuilly Antlaşması'nı revize edememiş ve II. Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde bu antlaşma ile kaybettiği toprakların çoğunda siyasi taleplerde bulunmuştur. Özellikle hem Yunanistan hem de Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nda bulunan Makedonya toprakları üzerinde istekleri olmuştur.

Türkiye ile Bulgaristan Ekim 1925 tarihinde Dostluk Antlaşması imzalamıştır. İlginç bir tesadüftür ki Yunan ordusu aynı tarihte Bulgaristan'ın güney batısını işgal etmişti. Bu gelişme Sofya'nın Atina ile çatışırken Ankara ile anlaşmak istemesi düşüncesini uyandırmıştır. 1925 Antlaşması ile imzalanan protokolde Türkiye, Lozan Antlaşması'na uygun olarak Bulgar azınlığa diğer gayrimüslim azınlıklara verilen hakları tanıırken; Bulgaristan ise, Neuilly Antlaşması'na göre Müslümanların azınlık haklarını tanımıştır. Bu verilen haklara rağmen, Bulgarların Doğu Trakya'ya geri dönme talebi kabul edilmemiştir.⁵ Uluslararası antlaşmaların öne sürdüğü genel azınlık haklarının dışında azınlıkların eğitimi,

⁴ Bu bildiri *Southeast European and Black Sea Studies* dergisinin Eylül 2014 sayısında yayınlanan "Turkey's Foreign Policy towards Bulgaria and the Turkish Minority" başlıklı makaleden türetilmiştir.

⁵ SOYSAL, İsmail. Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları I, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1983, s. 253-264.

dini kurumlar ve vakıflar konusunda anlaşmaya varılamamıştır. Bulgaristan meclisinin muhalefeti yüzünden Ağustos 1926 tarihine kadar Dostluk Antlaşması onaylanamamıştır.

Bu dönemde Bulgaristan hükümeti bir yandan Türkiye'yle ilişkileri geliştirmeye çalışmış, diğer yandan ülkedeki Türk/Müslüman azınlık üzerindeki baskıyı arttırmıştır. Dönemin Bulgaristan'da yayınlanan azınlık gazeteleri Türk topluluğun bu politikalara bakışını yansıtmaktadır. 1925 Dostluk, 1928 Ticaret antlaşmalarının ve Türk-Bulgar Dostluk Derneği'nin canlandırılmasının iki ülke arasındaki ilişkileri geliştireceği ve Türk/Müslüman azınlığın Bulgaristan'daki göç ve mülkiyetle ilgili sorunlarının çözümüne katkıda bulunacağı ifade edilmiştir. Örneğin, *Rehber* gazetesi 1928'de çıkan ilk sayısında iki ülke ilişkilerinin önemini vurgulamış, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun yeni bir döneme işaret ettiğini belirtmiştir. *Rehber*'e göre Bulgaristan'ın bölgedeki tek dostu Türkiye Cumhuriyeti'dir ve büyük devletlerin etkisinden bağımsız olarak iki ülke nihayet kendi siyasetlerini izleyebileceklerdir. Bulgaristan Başbakanı Andrey Lyapchev'in Türkiye'yle olan ilişkileri geliştirme politikası desteklenmiştir.⁶

Ancak konu Bulgaristan'daki azınlık sorunlarına gelince Bulgaristan'daki Türk basını, Türk okullarıyla ve toprak reformuyla ilgili uygulamaları eleştirmiştir. Bulgar hükümeti azınlık okullarına bir miktar bütçe sağlamakla yükümlü olduğu halde Türk okullarına pek fazla bütçe ayırmamıştır. Müslümanlar kendi okullarını vakıf ve vergileri aracılığıyla finanse etmeye çalışıyor ve yüksek vergilerin altında eziliyorlardı.⁷ 1924 toprak reformu da Bulgaristan'a göçle gelenlere fakirlik derecelerine göre toprak dağıtılmasını hedefliyordu. Türk azınlık Bulgarlardan daha fakir olduğu halde çok daha az toprak alabilmişti. Burada *Rehber* hem Bulgar hükümetini hem de yeterince Bulgarca bilmediği için sorunlarını anlatamayan Türkleri eleştirmekteydi.⁸ Dönemin diğer bir ilginç konusu 1928 yılında Bulgaristan'da tasarlanan yeni Medeni Kanun çalışmalarıydı. Bu kanunla azınlıklarda müftülerin yetkisinde olan miras ve boşanma gibi konuların (evlilik yetkisi hariç) müftülerin sorumluluğundan çıkarılması planlanıyordu. Bu da Türk gazeteleri tarafından Bulgar hükümetinin azınlık üstündeki yetkisini artırma çabası olarak yorumlanmıştır.⁹

1924-1928 yılları arası dönemde Türkiye önemli dönüşümler geçirmekteydi. Hilafet kaldırılmış, laikleşmeyi hızlandıran reformlara başlanılmıştı. Latin alfabesine geçiş, Şapka Kanunu ve dinin toplum hayatındaki yerinin azaltılması Bulgaristan'daki Türk azınlığı da etkiledi. Azınlık içinde iki grup ortaya çıkmıştı: Birincisi Türkiye Cumhuriyeti ve Kemalist devrimleri destekleyenler, diğer grupsa bunların karşısında olanlardı. Kemalist gruplar okullarda Latin alfabesine geçişi destekliyordu. 1909'da kurulan Muallim-i İslamiye Cemiyeti, Türk Öğretmenler Birliği olarak 1928'de isim değiştirdi ve Latin alfabesine geçilmesini destekledi. Muhafazakarlar ise hilafetin kaldırılması başta olmak üzere laik

⁶ *Rehber*, 7 Temmuz 1928.

⁷ *Rehber*, 10 Mart 1928.

⁸ *Rehber*, 7 Haziran 1928.

⁹ *Rehber*, 9 Haziran 1928.

reformlara karşıydılar. Bunlar arasında Bulgar hükümetinin baş müftü olarak atadığı Hüseyin Hüsnü ve 150'likler listesinde olup sürgün sonrasında Bulgaristan'a yerleşen Kemalist rejim muhalifleri başı çekiyordu. Bulgar Eğitim Bakanlığı Türk okullarında Latin alfabesinin kullanılmasını 1928'de yasakladı. Sofya'daki Türkiye konsolosu Bulgar hükümeti nezdinde girişimlerde bulundu ve Türkiye de Bulgar hükümetine konuyla ilgili bir nota verdi. Türkiye'nin yoğun uğraşısı sonucu Latin alfabesi üzerindeki yasak nihayetinde kaldırıldı.¹⁰ Türkiye ayrıca Bulgaristan'daki Türkiye yanlısı gruplara ve gazetelere maddi destek de sağlamaktaydı.

2. 1929 DÜNYA EKONOMİK KRİZİNİN ETKİSİ İLE DEĞİŞEN ŞARTLAR

1929 ekonomik krizi, ABD'de başlamış fakat Batı ve Doğu Avrupa dahil olmak üzere tüm dünyada etkisini göstermişti. Sadece sanayileşmiş ülkeler değil sanayileşmemiş ülkeler de krizin etkisinden nasibini almışlardı. Benzer ekonomiye sahip ve aynı coğrafyada yer alan Türkiye ve Bulgaristan da krizin etkileriyle baş etmek zorunda kalmışlardı. Böylece 1929 yılı Balkanlarda, özellikle de Türk-Bulgar ilişkilerinde dönüm noktasını oluşturmuştur. 1929 Türk-Bulgar tarafsızlık, uzlaştırma, yargısal çözüm ve hakemlik antlaşması iki ülke arasındaki diplomatik ilişkileri güçlendirirken, öte taraftan 1929 ekonomik krizi uluslararası ortamı değiştirmeye başlayacaktı. Bu dönem Müslüman Türk azınlığın siyasi olarak daha iyi örgütlendiği bir dönemdi. Zor ekonomik şartlar ve Bulgaristan'da güçlenen sağ siyasi hareketlere tepki olarak Türk azınlık daha güçlü siyasi bir varlık olarak kendini gösterme ihtiyacı duymuştu.

1920'ler ve 1930'larda Türk-Bulgar ilişkilerini bölgedeki büyük güçlerin müdahalesinden ayrı düşünmek mümkün değildi. Bu dönemde özellikle iki Akdeniz ülkesi İtalya ve Fransa, Balkan politikasını şekillendirmeye çalışıyorlardı. Belgrad ile 1927 yılında işbirliği antlaşması imzalandıktan sonra Fransa, Yugoslavya'da etkisini arttırmıştı.¹¹ Bu antlaşmadan sonra İtalya, Balkanlar'da Türkiye'ye önem vermeye başlayarak Ankara ile saldırmazlık ve tarafsızlık anlaşması imzalamayı planlamıştı. İtalyan devlet adamları Küçük Antant üyesi olmayan Türkiye ve Bulgaristan gibi ülkelerle işbirliği yaparak Balkanlar'da Fransız etkisini yok etmeyi en azından azaltmayı amaçlıyorlardı.

Bulgaristan, en uygun işbirliği yapılacak ülkeydi çünkü savaş sonrası sınırları belirleyen anlaşmalardan tatmin olmamıştı. 1928 yılında imzalanan Türk-İtalyan tarafsızlık, uzlaştırma ve yargısal çözüm antlaşmasını Mussolini, İtalya, Türkiye ve Bulgaristan arasında Balkanlarda kurulacak işbirliğine doğru atılan ilk adım olarak görmüştü. Zaten bu anlaşma 1929 Türk-Bulgar antlaşmasına zemin hazırlamıştı. 1929 antlaşması, iki ülkenin birbirlerine karşı hiçbir siyasi ve ekonomik anlaşmaya girmeyeceklerini ve bir taraf saldırıya uğrarsa diğer tarafın tarafsız kalacağını garanti altına alıyordu.¹² Roma, Ankara'nın Sofya ile böyle bir antlaşmayı imzalamasını İtalya ile işbirliği kapısını açtığını düşünerek olumlu karşılamıştı.

¹⁰ ŞİMŞİR, Bilal. Bulgaristan Türkleri, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1986, s. 128-41.

¹¹ BARLAS, Dilek. "Friends or Foes? Diplomatic Relations between Italy and Turkey, 1923-36", International Journal of Middle East Studies, Sayı 36, 2004, s. 231-252.

¹² SOYSAL, 1986, s. 373-379

Bu dönem aynı zamanda hem Türkiye hem de Bulgaristan'ın 1929 dünya ekonomik krizine karşı geliştirdikleri milliyetçi politikalar dönemidir. Tüm bölgede milli çıkar ve amaçlara öncelik veren otoriter rejimler yükselişeydi. Ivan Berend'in tanımıyla bu rejimler devlet otoritesini tüm sosyal sınıfların ve çelişen sınıf çıkarlarının üstünde görmekteydiler.¹³ Bu ortam sadece milli birliği vurgulamıyor aynı zamanda azınlık gruplarını devlet otoritesi altına alıyordu.

İktisadi kriz döneminde tüm dünyada olduğu gibi Bulgaristan'da da sağ akımlar ve ırkçı eğilimler yükselmiştir. Rodna Zastita gibi antisemit olan gruplar aynı zamanda Müslümanları da hedef almıştır. 1929'da Türk köylerine bu örgüt üyeleri saldırılar düzenlemiştir. Amaçları Türkleri ve Müslümanları göçe zorlayarak, Bulgaristan'daki Türk varlığını sona erdirmektir.

Ocak-Ağustos 1929 tarihleri arasında *Rehber* gazetesi Türklere karşı otuz dört saldırıyı haber yapmıştı. *Rehber*, Rodna Zastita ve Bulgar hükümeti arasında dikkatli bir ayırım yapıyor, Lyapchev'in olayları öğrenir öğrenmez duruma müdahale edeceğini öngörüyordu. Bu saldırıların Türkiye ve Bulgaristan arasında imzalanması planlanan tarafsızlık anlaşmasını geciktirdiği iddia ediliyordu. Anlaşma Mart ayında imzalandıktan sonra Bulgar hükümeti Müslümanlara saldıranlarla ilgili sıkı tedbirler aldı ve Nisan-Ağustos aylarında sadece 7 saldırı gerçekleşti.

Rehber gazetesi hem Kemalist reform yanlısı olan azınlık mensuplarını Ankara hükümetinin ajanı gibi gördükleri için Bulgar hükümetini, hem de Türk azınlık içindeki muhafazakar grupların Türkiye Cumhuriyeti karşıtlığını eleştiriyordu. Bulgar meclisindeki 5 Türk vekilden dördünün imzaladığı, baş müftü ve diğer müftüleri eleştiren, Latin alfabesi ve Şapka Kanunu'na destek veren bir mektup bu dönemde *Rehber*'de yayınlanmıştı.¹⁴

Bu dönemde Bulgar hükümeti azınlıklar üzerindeki baskıyı arttırmıştır. Belediye meclislerine ve devlet müfettişlerine eğitimin finansmanı için Müslüman toplumuna ek vergi toplama yetkisi verilmişti. Ayrıca Türk okullarına sıklıkla Bulgar öğretmenler atanıyor ve maaşları için ek vergiler konuyordu. Müslümanlar bu yüksek vergileri ödemekte zorlanınca müfettişler azınlık okullarını devlet okuluna dönüştürmeyi teklif etmişlerdi. Birçok yerde azınlıklar vergi ödememek adına bu teklifi kabul etmişti ama okulların devletleşmesiyle birlikte Türkçe dersleri azaltılmış ve Bulgar müfredatına entegre edilmişti. Ayrıca kötü hijyen, eğitimin kalitesizliği, vs. gibi sebeplerle müfettişler sıklıkla Türk okullarını kapatmaya başlamışlardı. Müslüman vakıflarına ait olan okullar, el konularak Makedonya'dan gelen Bulgar göçmenlerine verilmişti.¹⁵

¹³ BEREND, Ivan T. 2001. Decades of Crisis: Central and Eastern Europe before World War II, University of California Press, California, 2001, s. 186-187.

¹⁴ *Rehber*, 9 Şubat 1929.

¹⁵ *Rehber*, 4 Mayıs 1929.

Artan baskı altında Türk azınlık örgütlenme gereksinimi duymuş ve 31 Ekim 1929'da ilk Milli Kongrelerini toplamıştı. *Rehber* gazetesinin baş editörü Mahmed Celil kongrenin ileri gelen katılımcılarından biriydi ve konuyla ilgili birçok yazı yazmıştı.¹⁶ Türk Muallimler Birliği ve Müslüman idari komitelerinin seçtiği kongre temsilcilerinin aldığı kararlar Bulgar Başbakanı'na iletildi ama sorunların çözümünde ilerleme sağlanamadı.

Kongrede, Müslümanlardan %300-400 oranında alınan ek vergiler, okul arsalarının Bulgar göçmenlerine dağıtılması ve azınlık okullarına Bulgar öğretmen ve idarecilerinin atanması protesto edilmişti. Ayrıca Müslüman idari komitelerinin seçiminde Romanlara oy kullandırılmaması ve Müslüman vakıflarını yöneten üç kişilik komitelere yerel müftülerin gösterdiği ve baş müftünün onayladığı adayların seçilmesi Bulgar hükümetinden talep edilmişti. Bu komitelerin bütçe hazırlama yetkisinin olmaması ve müftülerin seçimle işbaşına gelmesi isteniyordu. Azınlığın ihtiyaçlarının karşılanması için yardım dernekleri kurulması da kongrenin kararları arasındaydı.¹⁷

3. MİLLİYETÇİLİK, BÖLGEÇİLİK VE REVİZYONİZM: 1930-1934

Dünya ekonomik krizi tüm Balkan ülkelerini krizin siyasi ve iktisadi etkilerine karşı çare bulmak için birlikte konferanslar düzenlemeye itti. Türkiye'nin de katıldığı Birinci Balkan Konferansı, Ekim 1930 tarihinde Selanik'te toplandı. Bulgaristan heyeti ilk Balkan Konferansı'na katıldı fakat amacı I. Dünya Savaşı'ndan sonra Sofya'nın imzaladığı Neuilly Antlaşması'nı değiştirmektir. Bulgarlar antlaşmanın Makedonya'daki Bulgarları, hakları korunamayan azınlık statüsüne düşürdüğünü iddia ediyordu. Balkanlar'da uzlaşma ihtimali Türk devlet adamlarını Bulgar devlet adamları ile istişare etmeye itti. Aralık 1930 tarihinde Tefrik Rüştü Aras, Sofya'yı ziyareti sırasında karşıt kampların oluşmasının dış ilişkilerde savaş öncesi kullanılan bir metot olduğunu oysa savaş sonrası dönemde özellikle komşu ülkelerle ilişkilerde geliştirilmesi gereken yeni metotların varlığını dile getirdi.¹⁸ 1929 Türk-Bulgar örneğindeki gibi Tarafsızlık antlaşmaları bölgesel yakınlaşmaları sağlamaya yardımcı olacaktır.

Ekim 1931 tarihinde İstanbul'da toplanan Balkan Konferansı'nda Balkan Antantı'nın oluşturulması üzerinde durulduysa da Bulgarlar bu girişimi desteklemeyip özellikle azınlık meselesi üzerinde durulmasında ısrar ettiler.¹⁹ Sofya, Balkan konferanslarında özellikle Makedonya'daki Bulgar azınlık meselesinin tartışılmasını istedi. Fakat İstanbul'da çok taraflı Balkan dostluk paktının oluşturulması kararına varıldı. Aralık ayında Aras'ın Bulgaristan ziyaretine cevap vermek için Bulgaristan Başbakanı Nikola Mushanov Ankara'ya resmi bir

¹⁶ *Rehber*, 10 Ağustos 1929.

¹⁷ ŞİMŞİR, 1986, s. 115.

¹⁸ U.S. National Archives and Record Administration (Birleşik Devletler Devlet Arşivleri, NARA): RG 59 Microcopy T1245 ROLL 4, Sofya, 10 Aralık 1930.

¹⁹ ROTHSCILD, Joseph. East Central Europe between the Two World Wars, University of Washington Press, Seattle, 1990, s. 323.

ziyarete bulundu. Bulgaristan ve Türkiye'nin bir sürü anlaşma imzaladıkları için özel ilişkileri olduğunu vurguladı.

Şubat 1932 tarihinde İstanbul'da toplanan Balkan Konferansı Konseyi beşinci oturumunda, Bulgar delegasyonu İkinci Bulgar Konferansı sırasında önerileri kabul edilmediği için bundan sonraki konferanslara katılmayacaklarını belirtti. Bulgarlar azınlıklar konusunda ikili toplantıların yapılmasını ve Üçüncü Balkan Konferansı'nın ertelenmesini önermişlerdi.²⁰ Bu tartışmalar sürerken, Mart 1932 tarihinde, Aras yine resmi bir ziyaret için Sofya'ya gitti. Ankara'nın Bulgaristan'ı Balkan işbirliği sürecine katma çabaları bir anlamda etkili oldu. Sofya Balkan konferanslarına katılma konusunda fikrini değiştirerek Bükreş'te Ekim 1932 tarihinde toplanan Üçüncü Balkan Konferansı'na delegasyon yolladı. Bu konferansta Türk ve Yunan delegeleri Balkan Antantı'nı hayata geçirmenin önemini vurguladılar. Bu öneriye Bulgar delegasyonu muhalefet ederek önceki toplantılarda olduğu gibi azınlık sorununun çözümlenmesine odaklanılmamasını eleştirdi. Ayrıca aşırı sağcı Trakya örgütüne göre Bulgaristan, Yunanistan ve Türkiye arasındaki bir yakınlaşma Doğu ve Batı Trakya'nın Bulgaristan yönetiminde birleşmesini baltalayacaktı.

Trakya Derneği'nin yayın organı *Zavet* Bulgarların kaybettiği topraklarla ilgili kışkırtıcı yazılar basıyordu. *Mir* gibi ana akım popüler gazetelerde bile Bulgarların, Türkiye'nin Trakya'daki topraklarının bir bölümünü talep ettiğine dair makaleler çıkmaktaydı.²¹ Bulgaristan'daki Türk gazeteleri bu dönemde de azınlık eğitimi üzerindeki baskılara değindiler. 1932'deki yeni Toprak Kanunu, Müslümanların sahip olacağı okul arsalarını hane başına iki akre ile (2000 m²) sınırlandırdı. Bu da Türk azınlık gazeteleri tarafından, okul arsalarının azınlıkların elinden alınması çabası olarak yorumlandı.²² Örneğin, *Özdilek* gazetesinde, Türk azınlığın Türkiye'nin ajanı olduğu iddialarının yalanlandığı birçok yazı çıkmıştır. Bu yazılar Türklerin Bulgar vatandaşı olduğunu vurgulamıştır.²³

Bu dönemde Trakya Derneği Türk azınlığa çeşitli saldırılar düzenlemiştir. Bunlardan en bilineni Razgrad'daki Müslüman mezarlığına olan saldırıdır. Trakya üyelerinden bazıları gece mezarlığa girmiş, mezarları kazmış, kemikleri çıkarmış ve bekçiyi dövmüştür. Olayların Türkiye'de duyulması infial oluşturmuş, İstanbul'da üniversite öğrencileri Bulgar konsolosluğuna yürüyüp, olayı protesto etmişlerdir.²⁴ Türk hükümeti protestoların Bulgar hükümetinin Türk azınlığa davranışını daha da kötüleştireceğini düşünerek, gösterileri önlemeye çalışmış, bu amaçla gösterileri düzenleyen Milli Türk Talebe Birliği'ni kapatmış ama önlemeyi başaramamıştır. Hem Bulgar hem Türk hükümetlerinin çabaları sonucunda olayın büyümesi önlenmiştir.

²⁰ *Hakimiyet-i Milliye*, 26 October 1932.

²¹ Başbakanlık Türkiye Cumhuriyeti Arşivleri (BCA): 30.10.0.0/240.623, 17 Temmuz 1932.

²² *Karadeniz*, 14 Mart 1932.

²³ *Özdilek*, 22 Ekim 1933.

²⁴ UZUN, Hakan. 2009. Cumhuriyet Gençliğinin Vizyonu Çerçevesinde 1933 Yılı Vagon-Li ve Razgrad Olayları, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Cilt 6, Sayı 3, 2009, s. 57–81.

Darbeden sonra Zvenari hükümeti, siyasi partileri ve Makedonya Komitesi gibi milliyetçi örgütleri kapatmıştır. Türk azınlık gazeteleri Trakya Derneği'nin kapatılmamasını eleştirdiler ve diğer siyasi örgütler gibi Trakya'nın da yasaklanmasını istediler. Oysa Trakya Derneği yeni hükümetle iyi ilişkiler içindeydi. Şıpka'da 1877 savaşı hatırasına yapılan anıtın açılışında Trakya Derneği temsilcisi yaptığı konuşmasında Edirne'nin Bulgaristan'ın parçası olduğunu Bulgar hükümetinin temsilcileri önünde dile getirmiştir.²⁵

Türkiye'deki gazeteler de Bulgaristan'daki Türk azınlığın sıkıntılarını yansıttılar. Trakya üyelerinin saldırıları ve baskıları sonucunda Türk azınlığın Türkiye ve Romanya'ya göç etmeye başladığı *Vakit*, *Son Posta*, *Cumhuriyet* gibi gazetelerde haber oluyordu. Bu gazetelerde Ağustos-Ekim 1934 tarihleri arasında sadece üç ayda Müslüman azınlığa yapılan yirmi iki saldırı belgelenmişti. Trakya Derneği 1934'de kendini lağvetti. Bulgar hükümetinin Batı ve Doğu Trakya'yı birleştirme idealini gerçekleştireceğine ikna oldukları için derneğe gerek kalmadığını beyan ettiler.²⁶

Bu dönemde Türk Muallimler Birliği ve Turan gibi Kemalist reformları destekleyen azınlık dernekleri Bulgar hükümetince kapatıldı. Üç gazete haricinde bütün Türkçe yayınlar yasaklandı. *Dostluk* ve *Medeniyet*, baş müftü ve çevresindeki muhafazakarlar (editörleri 150'likli)²⁷ tarafından desteklenen Türkiye karşıtı gazeteler olarak bu dönemde yayınlarına devam ettiler. *Rehber* gazetesi de isim değiştirerek (*Yenigün*) yayınına bir süre daha devam edebildi. Bu üç gazete de Arap alfabesiyle basılmak zorundaydı. Okullardaki baskı da artmıştı. 1935 yılında, ders kitaplarını seçme yetkisi baş müftüye verildi ve sadece Arab alfabesinde olan kitaplar seçilerek kullanıldı.

²⁵ *Cumhuriyet*, 17 August 1934.

²⁶ *Akşam Postası*, 21 Eylül 1934.

²⁷ Arif Oruç and Osman Nuri 150'lik listesinde olan editörlerdi. BOYAR, Ebru ve FLEET, Kate. 2008. A Dangerous Axis: The 'Bulgarian Mufti', the Turkish Opposition and the Ankara Government, 1928–1936", *Middle Eastern Studies*, Sayı 44, 2008, s. 775–89.

SONUÇ

1923-1934 yılları arasındaki Türk-Bulgar ilişkileri, 1925 Dostluk Antlaşması'nın imzalanmasından itibaren iki tarafın da iyi diplomatik ilişkiler içinde bulunmaya gayret ettikleri bir dönemi yansıtır. 1929 tarihinden itibaren Trakya Derneği gibi aşırı sağcı gruplar Bulgaristan'daki Türk azınlığa saldırılar düzenlemiş olsalar da iki ülkenin diplomatik ilişkilerine ciddi bir zarar verememişlerdir. Hatta Bulgar hükümeti Türk hükümetinin endişelerini dile getirmesi üzerine bu saldırılara karşı tedbirler almıştır. Bu dönemde Bulgar hükümetinin Türk azınlığa karşı güttüğü politikalar, çelişkili ve tutarsız olarak nitelenebilir. O dönemde azınlıkları ilgilendiren sağlam temellere oturmuş uluslararası ilkeler yoktu. 1925 Antlaşması, Neuilly ve Lausanne antlaşmalarının önerdiği azınlık haklarını kabul etse de, bu hakların tanımları çok genel olduğu için uygulanmaya konması oldukça zordu. Diplomatik ilişkilere gelince iki ülke arasındaki ilişkiler 1933 yılından itibaren kötüleşmeye yüz tutmuştu. Bulgaristan Dördüncü Balkan Konferansı'na katılmayarak 1934'te oluşturulan Balkan Antantı'nı imzalamamıştır. Gittikçe kötüleşen ikili ilişkiler Bulgar hükümetinin Türk azınlığa karşı çelişkili ve tutarsız tavrını daha olumsuz yönde etkilemiştir.

KAYNAKÇA

Birincil Kaynaklar

Başbakanlık Türkiye Cumhuriyeti Arşivleri (BCA)

U.S. National Archives and Record Administration (Amerika Devlet Arşivi, NARA)

Akşam Postası

Cumhuriyet

Hakimiyet-i Milliye

Karadeniz

Özdilek

Rehber

İkincil Kaynaklar

BARLAS, Dilek. "Friends or Foes? Diplomatic Relations between Italy and Turkey, 1923-36", *International Journal of Middle East Studies*, Sayı 36, 2004, s. 231–252.

BEREND, Ivan T. 2001. *Decades of Crisis: Central and Eastern Europe before World War II*, University of California Press, California, 2001.

BOYAR, Ebru ve FLEET, Kate. 2008. "A Dangerous Axis: The 'Bulgarian Mufti', the Turkish Opposition and the Ankara Government, 1928–1936", *Middle Eastern Studies*, Sayı 44, 2008, s. 775–89.

ROTHSCHILD, Joseph. *East Central Europe between the Two World Wars*, University of Washington Press, Seattle, 1990.

SOYSAL, İsmail. *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları I*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1983.

ŞİMŞİR, Bilal. *Bulgaristan Türkleri*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1986.

UZUN, Hakan. 2009. "Cumhuriyet Gençliğinin Vizyonu Çerçevesinde 1933 Yılı Vagon-Li ve Razgrad Olayları", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Cilt 6, Sayı 3, 2009, s. 57–81.